

"אחותי רחמה" – מלים ומנגינה: נעמי שמר ד"ר שגיא זקוסקי

<p style="text-align: center;">(א)</p> <p>למה את שותקת, אחותי רחמה הנה קול התור הומה מענן גנים, באר אשר נחתמה עצוב לי, אני צמא</p>	<p style="text-align: center;">(א)</p> <p>כבר מזמן רציתי אחותי רחמה לומר לך מלים חמות לא הנה לי כח, רוח בי לא קמה לשיר לך כמו שלמה:</p>
<p style="text-align: center;">(פזמון ג)</p> <p>מור וקנמון, כל מיני בשמים אוי לי בפלילות ואבוי לי בימים</p>	<p style="text-align: center;">(פזמון א)</p> <p>מור וקנמון, כל מיני בשמים אוי לי בפלילות ואבוי לי בימים</p>
<p style="text-align: center;">(ד)</p> <p>באביב אניע מאהב פי כמה אלוף עם הזמיר ואני והוא ואחותי רחמה את שיר השירים נשיר:</p>	<p style="text-align: center;">(ב)</p> <p>לך הייתי שר – הראיני את מראיך יפה את כמו פרדס קומתך תמר, אחז בסנסניך הניחי ואטפס</p>
<p style="text-align: center;">(פזמון ד)</p> <p>מור וקנמון, כל מיני בשמים אור לי בפלילות וחג לי בימים</p>	<p style="text-align: center;">(פזמון ב)</p> <p>מור וקנמון, כל מיני בשמים אוי לי בפלילות ואבוי לי בימים</p>

© כל הזכויות שמורות למחברת

מה רצתה בכל השיר החרום והסתום הזה אשר נבוכו בו כל המפרשים?

בשנת תשל"ז (1977) חברה נעמי שמר את השיר "אחותי רחמה" אשר הקלט בבצוע שלישיית הגשש החנור. חוקרים רבים כשלו בנסיונם לפרש את השיר אשר מילותיו גחלי-אש ושפתו מענינות תהום רבה, איש אינו מבין אנה הולך ומאין בא?, כל הנגע בו מעלה תהו בחכה – על מה היא כתבה ומה היא רצתה?

כל תובנות החוקרים טועות ומטעות, דחוקות ורחוקות, את הדעת אינן מניחות. איש מהם לא חרש בעגלתה ולא מצא חידתה, וגם נפשי הצמאה לא מצאה מנוחתה. את תובנות החוקרים אציג כעת בפרוטרוט ואדון בבועיה, סה"כ – ארבע:

1. מתנה לשיר השירים
2. השרצה משיר של י"ל גורדון
3. שיר תודה לאחיות בתי-חולים
4. שיר אכזבה מארץ-ישראל

”אחותי רחמה” אינו מחנה לשיר השירים

חוקרים רבים סוברים כי ”אחותי רחמה” הוא מעין מחנה לשיר השירים לאור הבטויים הרבים המשלבים מתוכו, ובפרט השורה ”לשיר לך כמו שלמה” המלך מחברו, וכן השורה ”את שיר השירים נשיר”. חלק מהבטויים מצטטים בשלמותם, כדגמת ”הראיני את-מראיך” (בית ב'; שה”ש ב, יד), וחלק בשנוי וברמז, כ”קומתך תמר אחז בסנסניך” (בית ב') אל מול המקור: ”אמרתני אעלה בתמר אחזה בסנסניו” (שה”ש ז, ט).¹

אבל לדעתי, אמירה זו עושה עם שמר שתיים רעות:

1. משתמע מדבריהם כאלו ”אחותי רחמה” הוא שיר חסר תכן אמתי הנוצר משבוץ אקראי של פסוקים בלבד. לפי זה מתקבל תמליל בשפה גבוהה דמוי שפת הקדש, אך הוא לא יותר מאשר מאמר ריק מרעיון, קלפה בלא תוד, אסף משפטים נטולי מסר שאין סבה לנסות להבינם – וזה עול גדול למשוררת הלאמית.

2. משל שיר השירים מתאר עת דודים על רעה שגלוקחה מבעלה ונאסרה בבית המלך שלמה, והשפה המליצית מלאה תאורי משיכה חושניים. לעמת זאת, ”אחותי רחמה” רחוק מתאורים שכאלו שנות אור. בהשוואה לשירי-זמר אחרים מבססי שיר השירים, כ”קומי צאיי” (ח.ג. בנאליק.נ. שמר, 1976/1905), ”שובי השולמית” (נ. שמר/מ. כספי, 1988), או השיר הנפלא של עידן ריכל ”הנדך יפה” (2002), ”אחותי רחמה” הוא בעל הדמיון הרחוק מבין כלם.

מה ההשראה שקבלה נעמי שמר ב”אחותי רחמה” מי”ל גורדון?

בשנת תרמ”ב (1881), בעקבות ארועי פרעות סופות הנגב בדרום-מערב רוסיה, חבר יהודה ליב גורדון (יל”ג) את שירו ”אחותי רחמה” הקורא ליהודי מזרח אירופה ללכת להם מארצם מולדתם ומבית אביהם אל המקום אשר תנועת ההשכלה תראם – אמריקה כמובן.²

1. ר' לוגמא רוביק רוזנטל, ”הזירה הלשונית”, מעריב סופשבוע (23.07.2004): 64; טליה הורוביץ, ”מסע בעקבות נעמי שמר והתנ”ך”, שאגן י (2006): 190; אברהם זיגמן, מדרש נעמי, יד יצחק בן צבי (2009): 74. פרוט נרחב של בטויי שה”ש המופיעים ב”אחותי רחמה” ר' בשנים האחרונים, ואני נמנעתי להביאם במאמר זה מאהבת הקצור.

2. ר' חרמוני נתן, כל הנחלים זורמים לאמריקה – על תפקיד העולם החדש בספרות תקופת התחייה, מחקר לשם מלוי חלקי של הדרישות לקבלת תאר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן (2014): 55-59; עפר גביש, בשביל השירים: מסע זמר וצלום אורי לארץ שביל ישכאל, דרום (2016): 55. זמין גם ב: <http://www.gavisho.com/אחותי-ורחמה> (נבדק ט' אדר תש”ף, 05.03.2020); אורי היטנר, ”קח לך אשת זנונים”, באתר מחלגים את התנדך 9299 חלונות (20.11.2016). זמין ב: <http://9299.bina.org.il/imageview.php?id=1632> (נבדק י”ב אדר תש”ף, 08.03.2020). ר' גם הורוביץ (2006): 191, העי שולי 57; ומלות השיר תמצא באתר פרויקט בן-יהודה, זמין ב: <http://www.benyehuda.org/read/6943> (נבדק ט' אדר תש”ף, 05.03.2020).

לדעת כמה חוקרים, יל"ג יצר את הצרוף "אחותי רחמה" על-סמך פסוקים מנבואת הושע בן-בארי (ב, ג): "אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה", "ורחמתי את-לא רחמה" (ב, כה). למעשה, יל"ג המיר את לשון הרבים (אחותיכם) ללשון יחיד (אחותי) ומכאן נעמי שמר שאבה את השפעה אתה לדמות נערה-אהובה ששמה רחמה. דבריהם נראים נכונים, ונראה ששמר הכירה את שירו של יל"ג משתי סבות: **האחת** – גם בשירו של גורדון הבטוי "אחותי רחמה" חוזר כמה פעמים; **והשנייה** – בשניהם השורה: "רוח בי לא קמה" (שמר בית א', יל"ג בית ד'). אם כן, דעה זו סותרת לגמרי את האמירה הקודמת ש"אחותי רחמה" מאת שמר הוא מחנה לשיר השירים, שהרי מקור ההשפעה לכתיבתו הוא יל"ג וספר הושע, ולא שלמה המלך. בפרט, ש"אחותי רחמה" הוא הבטוי המרכזי בשיר, כותרתו והנשוא בו; ולא כותרת מותף שיר השירים. לכאורה, נראה שדעה זו פתרה את החידה. ובכן, לא ממש. למרות המהלך הנפוץ שהציגו, החוקרים נמנעים מלנתח את השיר של שמר ואינם מבארים את מילותיו, ואנו נותרים נבוכים מול תמליל בלתי מובן. אין בחבוריהם שום השוואה בין שני השירים ואף לא מלה מה נפקא-מנה יש מכל הדיון הזה על הושע-יל"ג-שמר. למרות שדוּע להם כי יל"ג חבר את שירו בעקבות פרעות רוסיה, נראה שאין להם משג על מה חבר שירה של שמר. יתרה מזו, כלם סימו את חבוריהם בקביעה מבלבלת המגמדת את קשר השיר אל ספר הושע ומחזירה אותו אל חיק שיר השירים כשיר אהבה לנערה ששמה רחמה.³

לא יתכן ש"אחותי רחמה" הוא שיר תודה לאחיות בתי-חולים

ישנם המפרשים את "אחותי רחמה" בפשוטו כשיר תודה לאחיות רחמניות בבתי-החולים. במלים אחרות, רחמה מלשון רחמניה. על-פי פרוש זה, השיר אינו פונה כלל לאהובה רחמה אלא לאחות רחמניה המסיעת לדוברת החולה. את באורם זה מכנים כ'**פשוט השיר**' ומביאים חמש ראיות לכך מתוכו:⁴

1. הבעת פאב החולה "אוי לי בלילות ואבוי לי בימים" (פזמון);
2. חלשת הדוברת החולה "לא ה'ה לי כח, רוח בי לא קמה" (בית א');;
3. הבטוי "עצוב לי" (בית ג);
4. הכלה מצד האחות בכך שהיא "שותקת" (בית ג);
5. תרומת האחות לשפור רוח החולה: "אוי לי בלילות" נהפך ל"אור לי בלילות" "ואבוי לי בימים" ל"חג לי בימים" (פזמון).

3. ר' לדגמא גביש (2016); היסטר (2016); איל שבי, "למה את שותקת, רחמה?", באתר 929 תקד ביחד (20.11.2016). זמין ב: <http://www.929.org.il/page/502/post/12314> (נבדק י"ב אדר תש"ף, 08.03.2020).
4. ר' לדגמא הורוביץ (2006): 191.

לדעתם, חקוי המשלב הלשוני של שיר השירים נועד לחזק את רוח החולות ולעודד את האחיות המסורות, וכך שמר חברה שיר המהלל את הקשר האדוק ביניהן. זה באורם לפשט השיר.

ראשית, כנגד כל הדעות הקודמות, מפרשים אלו מבטלים לחלוטין את הסברה שהשיר נכתב לנצרה אהובה ששמה רחמה. שנית, יתכן ששערו דברים אלו לאור העבדה ששמר אשפזה בבית-חולים באותה השנה בה חברה את השיר, וכך נסו לקשר בין קורותיה של שמר לתכן השיר שחברה.

הבעיה, שישנם עוד כמה תנאים לבאור שיר על-דרך הפשט. בין היתר, שהמליצות תכלנה את חקי הלשון בלא דחק, שמלות השיר תסכמנה עם הבאור מראש ועד סוף מבלי לדלג על שורות ומלים, ושההקשרים יקחו מהשכל הפשוט ולא ממקומות רחוקים.⁵

לפי זה, באורם דחוק ורחוק מלהיות פשט-פשוט ומפשט. הנה, השיר נפתח ב"בָּר מִזְמֵן רִצִּיתִי", ואיזה "בָּר מִזְמֵן" יש כאן אם שמר חברה את השיר באותה השנה בה אשפזה? איך מתקשר המשפט "לְשִׁיר לָךְ כְּמוֹ שְׁלֵמָה" עם הבאור הלז וכן כל שאר הבטויים משיר השירים? כיצד בית ב' מתאר מערכת יחסים שבין חולה לאחות: "הָרֵאִינִי אֶת מְרֹאֲדֶךָ / יָפֵה אֶת כְּמוֹ פְּרָדֶס / קוֹמְתָךְ תָּמֵר – אַחֲזֵ בְּסִנְסִינֶיךָ / הַגִּיחִי וְאַטְפִּס!" היכן הפשט-הפשוט פה? ומה עושים המור והקנמון וכל מיני הבשמים בספור הזה, ומענן הגנים, והבאר אשר נחתמה? ומה אמור לקרות דוקא באביב שאז שמר תגיע מאהבת פי כמה? ומי הם הזמיר והתור המופיעים בשיר? ולמה שישירו בהכרח את שיר השירים ולא שיר אחר?

כל בר-דעת מבין שחמש הראיות הבוודות שהביאו אנוסות בלח בכדי להצדיק את הרעיון. לא מזכרת בשיר שום מחלה או תרופה בפשט העברית, וכל הדמויים רחוקים מלהיות שכל ישר, דורשים הסבר העמקה ומשל רחוק – הפך ההגדרה של פשט! אין רצף ברור למאזין מראש ועד סוף לבאור שפזה, ואפלו הבטוי המרכזי כבכול שמביעה החולה המדמה, "אוי לי בלילות ואבוי לי בימים", משאל מפסוק בספר משלי (כג, כט): "למי אוי למי אבוי"; שגם אותו חבר שלמה המלך. וכך, המלה אבוי איננה הבעת כאב כלל, אלא לשון אביונות ותאוה.⁶

"אחותי רחמה" גם אינו שיר אכזבה מארץ-ישראל

בהתבסס על פשט זה, חלק מהמפרשים דנו גם בדרש, בו החולה משל לאכזבת שמר מהארץ החולה, והאחות משל לרוח לאמית-פנימית מעודדת שבזכותה תרפא.⁷

5. התנאים לבאור על דרך הפשט על-פי המלבי"ם, *התקש והמסגר*, בסיום באורו לשיר השירים.
6. ר' פרוש אבו עזרא, *הגר"א והמלבי"ם על הפסוק*.
7. ר' העי' 4.

אולם, דָּרַשׁ זֶה דְּחוּק עוֹד יוֹתֵר מֵהַפְּשֵׁט הַבְּלִתִּי פְּשׁוּט. אִיזָה קֶשֶׁר יֵשׁ לוֹ אֵל שִׁיר הַשִּׁירִים וְלִמְשַׁפֵּט "לְשִׁיר לָךְ כְּמוֹ שְׁלֹמֹה"? הֲרִי לֹא מְצִינֵנוּ בְּשׁוּם-מְקוֹם שֶׁשְׁלֹמֹה הִמְלִיךְ חֵבֵר מְגִלָּה עַל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל! וְאִם הָאֲחוֹת רַחֲמָה מְשַׁל לְרוּחַ הַלְּאֲמִית-פְּנִימִית הַמְּרַפָּאָה, לֹא מִתְקַבֵּל עַל הַדַּעַת שֶׁשָּׁמֵר תֵּאמַר בְּבֵית ג': "לְמָה אַתָּ שׁוֹתֶקֶת, אַחוֹתִי רַחֲמָה?", שֶׁבַּזֶּה גוֹעֶרֶת בָּהּ עַל שֶׁתִּיקַתָּה שְׂאִינָה מוֹעִילָה לָּהּ בְּכָלוּם. וְתֵרָה מִזֶּה, הַקּוֹרָא נְדָרַשׁ לְהִיּוֹת יְצִירַתִּי מְאוֹד בְּכַדִּי לְהַסְבִּיר כִּיצַד הַבֵּית הַשְּׁלִישִׁי בְּכָלְלוֹ, "הִנֵּה כָּל הַתּוֹר הוֹמָה / מַעֲנִן גְּנִים, בָּאֵר אֲשֶׁר נִחְתַּמָּה" מִתְקַשֵּׁר לְדָרַשׁ שֶׁכַּזֶּה הַמְּבַסֵּס מְרֵאשׁ עַל פְּשֵׁט בְּלִתִּי סְבִיר. מְלַבֵּד הַנֶּתֶק הַמְחַלֵּט בֵּין פְּשֵׁט וְדָרַשׁ אֵלּוּ לְשִׁיר הַשִּׁירִים וְלְשְׁלֹמֹה הִמְלִיךְ, אִין לָהֶם גַּם שׁוּם קֶשֶׁר לְשִׁיר שֶׁל "ל גוֹרְדוֹן! אֲדַרְבָּה, יל"ג חֵבֵר שִׁיר עֲדוּד לְתַחִיָּה לְאֲמִית בְּאֲמֵרִיקָה, בְּעוֹד שֶׁשָּׁמֵר חֲבָרָה שִׁיר לְרַפּוּאֵת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל!:

הַבְּאוֹר

בְּטָרִם נְבוֹא אֵל הַבְּאוֹר אֶקְדִּים לוֹמַר שֶׁכָּל הַחוֹקְרִים וְהַמְּפַרְשִׁים טְעוּ אִף גַּם צָדְקוֹ. הַשִּׁיר אִינוּ דָּרַשׁ עַל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל, אֲבָל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל נִמְצָאת בְּמִדְרָשׁוֹ. אִין כָּאֵן פְּשֵׁט עַל אַחוֹת רַחֲמָנָה, אִף הַרְחֵמִים מוֹפִיעִים בְּשִׁיר. שָׁמֵר לֹא חֲבָרָה שׁוּם שִׁיר לְנַעֲרָה שֶׁשָּׁמָה רַחֲמָה בְּהַשְׂרָאת "ל גוֹרְדוֹן אֵלָּא תִקְנֶה אֶת הַמְּשַׁבֵּשׁ בְּתַפִּיסָה שְׁלוֹ. וְאִין זֶה עוֹד שִׁיר מְחֹה סְתֵמִי לְשִׁיר הַשִּׁירִים כִּי אִם "שִׁיר הַשִּׁירִים" מִמֶּשׁ – כָּאֵלוֹ שָׁמֵר חֲבָרָה אֶת הַפָּרֶק הַתְּשִׁיעִי שֶׁל הַמְּגִלָּה, כְּפִי שֶׁאַבְאֵר.

מִבֵּין כָּלֵם, הַעוֹסְקִים בְּקֶשֶׁר בֵּין נְבוּאָת הוֹשַׁע לִיל"ג הֵם הַקְּרוּבִים בְּיוֹתֵר לְאֲמִת. הַבְּעִיָּה, שֶׁטְעוּיּוֹתֵיהֶם וְשִׁגְיּוֹתֵיהֶם בְּעִבְדוֹת עַל סֶפֶר הוֹשַׁע הֵן אֲשֶׁר הִסְתִּירוּ מִפְּנֵיהֶם לְהַבִּין אֶת תִּכּוֹן שִׁירָה שֶׁל שָׁמֵר. הֵם הִבִּיעוּ אֶת מִרְת-רוּחַם מִפְּהֶלְכֵינוּ שֶׁל הַנְּבִיא, קִרְאוּ לְרַחֲבֵעַם אַחָב וּבִלְבָלוּ בֵּין גְּרַבְעַם בּוֹ-יוֹאֵשׁ לְגְרַבְעַם בּוֹ-נֶבֶט, וְכִף הִסִּיקוּ בְּאִפְּן שִׁגְיֵי שֶׁהוֹשַׁע נְבֵא אוֹדוֹת פְּלוּג הַמְּמַלְכָּה לְמַמְלַכַת יְהוּדָה וְלַמְּמַלְכַת יִשְׂרָאֵל.⁸

לֹא כֵן הַדְּבַר. הוֹשַׁע נְבֵא בְּתַקוּפַת שְׁלֹטוֹנִים שֶׁל חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְגְרַבְעַם בּוֹ-יוֹאֵשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (ר' פָּרֶק א, א), וְנְבוּאוֹתֵינוּ עֲסָקוּ בְּגִלּוֹת יִשְׂרָאֵל עַל-יְדֵי אֲשׁוּר וְגִלּוֹת יְהוּדָה בְּיַד בְּבַל. לְאוֹר חֲטָאֵיהֶם הַרְבִּים שֶׁל הַעַם, צִנָּה עֲלֵינוּ הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא לְשִׁאת אֶשֶׁת זְנוּנִים (בְּהַקְּבָלָה לְכַף שְׁבִנֵי-יִשְׂרָאֵל זְנוּ אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה), לְהוֹלִיד מִמֶּנָּה בֵּת וְלִקְרָא שְׁמָה "לֹא רַחֲמָה", כְּמַעֲשֵׂה הַפְּגַנְתִּי בְּלִתִּי-חוּזָר לְקִרְאָת הַגְּלוּיוֹת הַקְּשׁוֹת שֶׁתִּהְיֶנָּה לָהֶם מִבְּלֵי רַחֵם (פָּרֶק א). לְאוֹר הַנְּבוּאָה הַקְּשָׁה, בְּקֶשׁ הוֹשַׁע סִלְחָנוֹת וְחֲסָדִים מֵה', וְשִׁבְתוּ תִקְרָא בְּהִתְאֵם "אַחוֹתֵיכֶם רַחֲמָה" (ב, ג). בְּתַגּוּבָה, עֲנָה לוֹ ה' שְׁבָאֲחֵרִית הַיָּמִים, כְּלוֹמַר בְּקֶץ כָּל הַגְּלוּיוֹת יָשׁוּב עִם יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶצוֹ, הַנִּדְחִים וְהַנְּפֹצִים, וְה' בְּרַחֲמֵינוּ הַרְבִּים יָשׁוּב לְשִׁכְּנֵנוּ עֲלֵיהֶם, כִּף שֶׁ"וּרְחַמְתִּי אֶת-לֹא רַחֲמָה" (ב, כה).

8. ר' העי' 3.

"ל גורדון וחבריו מתנועת ההשכלה בדרךם המשבשת יעצו ליהודי אירופה לכוון את ממלכת ישראל החדשה והמתקנת באמריקה במקום בארץ-ישראל, ההפך הגמור מנבואות התנ"ך. בשירו, גורדון צמצם את "אחותיכם רחמה" של הושע ל"אחותי רחמה" ושלח את היהודים אל מעבר לאוקינוס האטלנטי, להתרחק עוד יותר מציון וירושלים.

בתגובה, שמו החזירה עטרה לישנה ואת "אחותי רחמה" למקומה הטבעי – **בשיר העוסק בלו בהתגשמות נבואת הושע: חזרת עם ישראל לארצו ואתחלתא דגאלה עם הצפינה להתגלות זיו השכינה. כך, הבטוי "אחותי רחמה" אצל שמו מבטא כיצד השכינה תשוב לשכן על עם ישראל ברחמי הרבים של הקב"ה.**

והנה ידוע לקבלת חז"ל כי הנמשל בשיר השירים הוא אהבת קודשא-בריך-הוא לכנסת ישראל (עם ישראל), הקשר והקרבה ביניהם, הגלויות לארץ הדורות והגאלה; אשר קשר ישיר לכל זה לנבואת הושע; וכבר אמר רבי עקיבא: "כל הכתובים קדש וישיר השירים קדש-קדשים".

כאשר נתבונן ב"אחותי רחמה" נראה כי הוא בנוי במדויק על-פי הענין הזה באפן מופתי, מלה במלה, אות באות, עבר הווה ועתיד, כאלו סכמה שמו את קדש-הקדשים אשר לשלמה בארבעה בתים ופזמון חוזר. היא בחרה כל מלה ומשפט בקפידה ובדיקנות על-פי פשטם משלם ומדרשם, וכך "אחותי רחמה" הוא מהשירים המיוחדים בהם הדרש הוא הפשט, והפשט הוא הדרש.

על גדול עשו קודמי כשאמרו ששבצה בטויים מהמגלה בדרך אקראית, שכתבה אותו לאהובה ששמה רחמה או שפרשו את השיר ללא טעם וריח. עמלתי רבות להוכיח שכל מלה חקוקה בסלע, מחשבותי התרוצצו אחת הנה ואחת הנה, וכעת במחול מחנים צא-נא, תסבינה אלמותיהם ולאמתי תשתחוונה – כי לא מחשבותי מחשבותיהם ולא דרכיהם דרכי, וגם אתה השופט תסכים עמי ודאי: **שבנים המת ובני החי!**

בית ופזמון א' – הקדמה בה הדובר (בשם עם ישראל) שר לשכינה

כָּבֹד מִזְמַן רְצִיתִי זה אלפים שנות גלות מאז חרב בית המקדש השני שחכיתי והשתוקקתי לחזות ב-

"אחותי רחמה" פנוי ליום בו הקב"ה ישוב להשרות שכנתו על עם-ישראל מתוך רחמי הרבים, שכן אחות בטוי לשכינה? ורחמה מלשון רחמים. וכל אותו שנות גלות ארצה רציתי לשוב ו-

9. כפי שדרשו חז"ל על פסוק שמות ב, ד: "ותתצב אחתו מרחק" בסוטה. עין במלבי"ם.

לומר לך מלים חמות כְּלוּמָר, מְלִים הַמְחַמְמוֹת וּמְרַחֲבוֹת אֶת

הַלֵּב, שֶׁהוּן שִׁירֵי הַתְּשׁוּבָה הַמְזַמְּרִים וְהַתְּהַלִּים שֶׁהֵיוּ הַלְוִיִּם מְזַמְּרִים לַה' בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּירוּשָׁלַיִם. אַךְ בְּגִלְל עֲלוֹנֵי הַרְבִּים, כָּל אֲלָפִים הַשָּׁנִים הִלְלוּ לֹא כּוֹנְנֵתִי מִמְּשָׁלָה בְּאַרְץ-יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִיְתָה לִי רְבוּנוֹת עָלַיָּה, וְלָכוּ,

לא היה לי כח וְשִׁלְטוֹן בְּאַרְץ בְּכַדִּי לְשׁוּב וְלִבְנוֹת אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ

הַשְּׁלִישִׁי, וְגַם

דוח בי לא קמה שְׁמַצְבֵי הַרוּחָנִי בְּגִלוֹת הִזָּה יָרוּד בְּשֹׁפֶל הַמִּדְרָגָה

לֹא תִקְוָמָה. בְּפֶרֶט, שְׁמַאֲז חֲרַבְּוֹ הַבַּיִת נִסְתַּם חֲזוֹן הַנְּבוּאָה וְאִין בְּקֶרְבִּי נְבִיאִים אֲשֶׁר רִיחַ ה' מִפְּעַמַת בְּלָבָם,¹⁰ וּמַעַט בְּעֲלֵי רִיחַ-הַקֹּדֶשׁ שֶׁיַּעֲוֹדְדוּ אֶת רִיחֵי הַנוֹפֶלֶת. וּבְגִלְל שֶׁעַד לֹא מְזַמְּן גְּרָתִי בְּאַרְצוֹת הַנֶּכֶר, וְלֹא הִזָּה לִי אֶת הַכַּחַם וְהָרוּחַ לִבְנוֹת אֶת הַבַּיִת, לֹא זְכַלְתִּי :

לְשִׁיר לְךָ כְּמוֹ שְׁלֹמֹה: שְׁשִׁלְמָה בָּנָה אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַרְאִשׁוֹן

וּבַתְּקוּפַת מַלְכוּתוֹ הִזָּה שְׁלוֹם וְשִׁפְעַ גְּדוֹל לְעַם יִשְׂרָאֵל. לְעַמַת זֹאת, מַצְבֵי רְחוֹק מְאוֹד מִלְּהִיּוֹת כְּמוֹ בִימֵי שְׁלֹמֹה. וּמֵאַחַר שֶׁאִין לִי בֵּית מִקְדָּשׁ כְּבַתְּקוּפַתוֹ אֵינִי יָכוֹל לְקַיֵּם אֶת מִצְוֹת הַתּוֹרָה הַקְּשׁוּרוֹת בְּעַבְדוּת הַבַּיִת כְּקֶרְבָּנוֹת, טְהָרָה, פָּרָה אֲדָמָה, גֵּר תְּמִיד, עָלַיָּה לְרַגֵּל, תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת, קֶרֶבֶן פֶּסַח, נְסוּף הַמִּים בְּשִׁמְחַת בֵּית הַשׁוֹאֵבָה, הַמְנוּרָה, וְכֵלִי ; וּלְפִי זֶה נִמְצָא שֶׁאֵינִי יָכוֹל לְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה בְּמִלּוּאָה. עַל-כֵּן בְּחָרָה שְׁמַר בְּמִלְּהַ לְשִׁיר – שֶׁהַתּוֹרָה נִקְרְאת שִׁירָה. וְהַבִּיאָה דְּגָמָא שֶׁאִין לְעַם יִשְׂרָאֵל אֲפִשְׁרוּת לְבַצֵּעַ אֲפִלוּ פְעֻלָּה פְּשׁוּטָה בְּיוֹתֵר כְּהַקְטָרַת קֶטֶרֶת הַסַּמִּים, וּבִינֵיהֶם :

מזור וקנמון שְׁנַיִם מֵאַחַד-עֶשֶׂר סַמְמֵי הַקְטָרֶת, יַחַד עִם

כָּל מִינֵי בְּשָׂמִים אַחֲרֵים, שֶׁהֵם : הַצָּרִי, וְהַצִּפְרוֹ, הַחֲלָבָנָה, וְהַלְבוֹנָה

מִשְׁקַל שִׁבְעִים שְׁבָעִים מִנָּה, מוֹר, וּקְצִיעָה, שְׁבֵלֶת נֶרְדִּי, וְכַרְכֶּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עֶשֶׂר שִׁשָּׁה עֶשֶׂר מִנָּה, הַקְשֵׁט שְׁנַיִם עֶשֶׂר, וְקְלוּפָה שְׁלֹשָׁה, וְקִנְמוֹן תְּשֻׁעָה.

בְּנוֹסֶף, בְּחָרָה בְּמִלִּים מִינֵי בְּשָׂמִים שֶׁזֶה בְּרַכַּת הַרִיחַ הַכּוֹלֶלֶת אֶת כָּל סוּגֵי הַרִיחוֹת וְשׁוֹנָה מִשְׁאֵר בְּרַכּוֹת הַנְּהַנִּין, שְׁרִים הוּא עֲנִין רוּחָנִי וְרַק הַנְּשָׁמָה נְהַנִּית מִמֶּנּוּ.¹¹ וְדָגְמָא זֶה הִיא הַמְצָלַחַת בְּיוֹתֵר לְעֲנִין הַשִּׁיר שֶׁכָּל כּוֹנְנֵתוֹ עַל הַנְּפִילָה הַרוּחָנִית שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל וְהַצִּפְיָה רַבַּת הַשָּׁנִים לְחֹזֵר לְשִׁיא תִפְאַרְתָּנוּ.

10. שְׁאַחַד מִשְׁתּוֹפֵי הַמִּלְּהָה רִיחַ הוּא עַל הַנְּבוּאָה כְּפִי שְׁתַּמְצָא בְּמִלְּבִי"ם בְּרֵאשִׁית ג', י' ; וְכֵן בְּמִקּוּמוֹת נוֹסְפִים רַבִּים בַּתְּנ"ךְ, כְּדָגְמַת בְּמִדְבַר י"א, כ"ה ; וְשִׁעִיחוֹ ס"א, א' ; וְחֻזְקָאֵל י"א, ה' ; דְּנִיאל ד', ה' ; וְעוֹד.
11. כְּפִי שְׁכָתוּב בְּמִשְׁנֵה בְּרוּרָה סִימֹן רְטוּ, א'.

כְּאֶשֶׁר אָנִי מֵתְבוֹנֵן בְּרַע מִצְבִּי, שְׂאִינִי יָכוֹל אֶפְלוּ לְהִקְטִיר קִטְרֵת בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ,
כֹּל-שֶׁכֶן שָׂאִין בְּאֶפְשָׁרוֹתַי לְקַיֵּם אֶת עֲבוֹדוֹת הַבַּיִת בְּכֻלָּן, כְּסֹדֶר-הָעֲבוֹדָה בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים,
וְאִין לִי אֹרִים וְתַמִּים וְלַחֵם פָּנִים, וְהַשְׂכִּינָה מִסְתִּירָה פָּנֶיהָ וְאִינִי רוֹאֶה נְסִים גְּלוּיִים,
וּבִטְלוּ הַחֲהִנִים מֵעֲבוֹדַתְם וְהַלּוּיִם מִדּוֹכָנָם וְיִשְׂרָאֵל מִמַּעֲמָדָם, עַל כֵּן:

”אֲוִי לִי בְּלִילוֹת” מִה רָעָה צָרְתִי בְּגִלוֹת, שְׁלִילָה מִשָּׁל לְגִלוֹת בִּתְנֵי”ךְ,

”צִאֲבוּי לִי בְּיָמִים” שְׂיָמִי אֵינָם יָמִים וְחַיֵּי חֲסָרֵי מִשְׁמַעוֹת אֲמַתִּית.

וְאִנִּי כְּאֲבִיוֹן הַתָּאֵב לַחֲזוֹת שׁוֹב בְּזִיו הַשְׂכִּינָה וְלַחֲדָשׁ יָמֵי כְּקֶדֶם.¹²

(בֵּית וּפְזֻמוֹן ב') – **הַדּוֹבֵר נֹכַח בְּיָמֵי הָעֶבֶר וּמְבִיעַ גְּעוּגוּעֵיו אֲלֵיהֶם**

”לָךְ הָיִיתִי שָׂר” הַמַּלְיָם הָיִיתִי שָׂר מִתְפָּרְשׁוֹת הֵן לְעֶבֶר וְהֵן פְּתִישׁוּקָה

בַּהוֹנָה. דְּהֵינָנּוּ, דְּשִׁהֵנָה לִי בֵּית מִקְדָּשׁ בְּעֶבֶר אֲזִי לָךְ הָיִיתִי שָׂר אֶת שִׁירַת הַלּוּיִם וּמִקְרִים
אֶת הַתּוֹרָה בְּמִלּוּאָה (שֶׁהַתּוֹרָה נִקְרְאת שִׁירָה, כְּאִמּוֹר). בְּלִשׁוֹן תִּשְׁוֹקָה בַּהוֹנָה הַכּוֹנֵה, שְׁלוּ
הִיָּה לִי כַּעַת בֵּית מִקְדָּשׁ אֲזִי לָךְ הָיִיתִי שָׂר שׁוֹב אֶת שִׁירַת הַלּוּיִם וְחוֹזֵר לְקַיֵּם אֶת כָּל
מִצְוֹת הַבַּיִת כְּהַלְכָתוֹ. וְכִשְׂאֲנִי נֹכַח בְּיָמֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, נִפְשִׁי מִשְׁתַּוְּקָקֶת וּמִתְחַנֶּנֶת:

”הִרְאִינִי אֶת מִרְאִיֶךָ” שְׂאֲזַכֶּה לַחֲזוֹת שׁוֹב בְּאוֹתָם מִרְאוֹת אֱלֹקִיִּים, זִיו

שְׂכִינָה וְנִסִּים גְּלוּיִים כְּבַעֲבֹר כְּפִי שְׂאֲמְרוּ חַז”ל (אֲבוֹת ה, ה): ”עֲשֶׂה נְסִים נַעֲשׂוּ
לְאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ” וְגוֹי. וְהַסְבֵּחַ שְׂאֲנִי רוֹצֵה לַחֲזוֹת בְּמִרְאוֹת אֱלֹקִיִּים אֵלוּ הֵיא:

”כָּפָה אֶת כְּמוֹ פְּרֻדָּס” שְׂשִׁכִינָתְךָ הַקַּב”ה יָפָה בְּפָנַי עֲצֻמָּה וַיֵּשׁ בָּהּ אֶת

כָּל הַמַּעֲלֹת כְּמוֹ פְּרֻדָּס הַתּוֹרָה הַמוֹעִילוֹת לְתַקּוֹן נַשְׁמַת הָאָדָם וְלְהַתְקַרְבוֹת לַבוֹרָא.
וְיָדוּעַ כִּי פְּרֻדָּס רֵאשִׁי תַבּוֹת אֲרַבְעַת רַבְדֵי הַתּוֹרָה: פֶּשֶׁט, רִמּוֹ, דָּרָשׁ וְסוֹד. וּמִפְּרָט
מַעֲלָתָהּ הָעֵקֶרִית שֶׁל הַשְׂכִּינָה:

”קוֹמַתְךָ תִּמְר” שֶׁהִיא גְבוּהָה בְּיוֹתֵר וּמִתְמַרְת וְעוֹלָה מַעֲלָה-מַעֲלָה,

נוֹשֶׁקֶת וְקָרוֹבָה אֶל אֲבִיהָ שְׂבִשְׂמִים. וְעַל-כֵּן, אֲנִי מִבְּקֵשׁ מִמֶּךָ:

”אֲחִזוּ בְּסַנְסֶנְיֶךָ” לְאֲחִזוּ בְּךָ בְּחֻזְקָה וְלִדְבַק בְּךָ כְּאוֹחֵז בְּעַנְפֵי הַתְּמָר,¹³

”הִנִּיחֵי וְאַטְפִּיס” כְּדֵי שְׂאוּכַל לַעֲלוֹת בְּמִדְרַגְתִּי הַרוּחִנִּית וְשָׁגֵם בִּי יָקִים

הַפְּתוּב ”צִדִּיק כְּתָמֹר יִפְרַח” (תְּהִלִּים צב, יג). וְעַל-יְדֵי הַדְּבָקוֹת בְּךָ אֲזַכֶּה לְרוּחַ חֲכָמָה
לְהִבִּין פְּרֻדָּס הַתּוֹרָה. וְזִכְרוֹנוֹת נְסִי הָעֶבֶר וְהַמִּדְרָגָה הַרוּחִנִּית שֶׁנִּתֵּן לְהַגִּיעַ אֵלַיָּהּ
מַעֲצִימִים אֶת אֲכֻזְבָּתִי וּמִגְדִּילִים אֶת פֶּעַר מִדְרַגְתִּי, שְׂאֶפְלוּ הַמַּעֲשֶׂה הַקָּטָן שֶׁל הַקְּטָרֶת:

12. כְּאִמּוֹר לְעִיל שֶׁהַמַּלְאָה אֲבוּי מִשְׂרַשׁ אֲבָה. ר' הַעִי' 6.
13. גִּדְרַת הַמַּלְאָה אֲחִזוּ הוּא הַמְחֻזָּק בְּכַח. ר' בְּמַלְבִּי”ם שְׁמוֹת ד, ד.

"מור וקנמון" נחמד עם **"כל מיני בְּשָׂמִים"** איני יכול לעשות,
"אוי לי בלילות" ולכן צער הגלות הופך נורא עוד יותר,
"צאבוי לי בְּיָמִים" שאני תאב לימים שונים לגמרי.

(בית ופזמון ג') – פעת הדובר מתאר את אכזבתו מההוה

למה את שותקת, אחותי רחמה?" הדובר מבית בהוה

בפליאה מדוע השכינה אינה נגלת ומדוע בית המקדש טרם נבנה. זו הפונה ב-**למה את שותקת אחותי רחמה**, שהשתיקה מלמדת על הסתר פנים וחסר התגלות השכינה מצד קודש-א-בריד-הוא. ומביא ראיה לדבריו לכך שהשכינה צריכה להתגלות, שהרי:

"הנה קול התור הומה" ונדוע שהתור הוא מהעופות הנוסעים

והשבים אחר-כך למקומם,¹⁴ כך שהתור הוא משל לעם ישראל אשר הגלה מארצו וחזר כעבר אלפים שנה. לפי זה משמע שנבואות התנ"ך התקיימו, ובפרט נבואת הושע; הפך עצת י"ל גורדון וחבריו המשכילים שגלו לנו את אמריקה!

ובל נאמר ששבו מעטים מעמנו ושהזרתם שולית ואיננה מרגשת. על זה אמר **הנה קול התור הומה** בהמוניו, שההומיה מורה על המון בני אדם ושהדבר גלוי ונדוע. וזה אות שגם המשפך נבואת הושע צריך להתקיים ושהשכינה תשוב אל עם ישראל ובית-המקדש השלישי יבנה, שהרי הבטח "ורחמתי את-לא רחמה"; אך זה טרם קרה. והעדר גלוי שכינה משפיע ישירות על ידיעותינו בפרד"ס התורה, ועל זה המשל הבא:

"מעין גנים, באר אשר נחתמה" שאלו שני משלים לתורה,

שכן התורה נמשלה למים. ויש הבדל בין מעין ובין באר: **המעין** נובע מעצמו ומימיו צלולים קרים וראויים לשתיה, ואלו את **הבאר** חופרים בני-אדם סביב המעין לאסוף בה מים להשקות בהמות, כך שהוא אינו מקור הנובע מעצמו ואיכות מימיו ירודה יותר.¹⁵

התורה בפני עצמה נמשלה למעין **גנים** הנובע מעצמו משקה ומרנה את הגנים, וכך התורה היא המקור המחיה את האדם ואת הבריאה כלה. משל זה מבטא את השפע הרב וגדל הידיעות העמקות שהשיגו אבותינו ממנה בתקופת בתי המקדש.

אך לנו, לעמת זאת, נותרה היום רק **באר אשר נחתמה** ואיכות ידיעותינו ברזי התורה נפגמה עקב ירידת הדורות ונדרש עמל רב לשאב חכמה מעמקה. חזון הנבואה נחתם ואינו נפרץ, ואין נביאים ובעלי רוח-הקדש שיגלו את סודותיה העמקים והנפלאים של תורתנו הקדושה. וכאשר אני חושב על ההפסד העצום שיש מכל זה:

14. כפי שכתב המלבי"ם בפרוש בראשית טו, ט; ורמיהו ח, ז; ושה"ש ב, יב: **"קול התור נשמע בארצנו"**.
15. רי במלבי"ם, **אגלת השחר**, כלל תסח; וכן בבאורו לספר בראשית כד, כ; ובאורו לשה"ש ד, טו.

עֲצוּב לִי, אָנִי צִמָּא” לדעת את התורה על בריה, שנאמר: “הוי כל

צמא לכו למים” (ישעיהו נה, א), וכן נאמר (עמוס ח, יא): “הנה זמים באים [...] והשלחתי רעב בארץ, לא-רעב ללחם ולא-צמא למים, כי אם-לשמע את דברי ה'”. ומחשבה זו מחריפה את הצער והגגון שיש לי, שמלבד הידע העצום שאבד איני יכול להנות אפלו מהקטרת:

”מִזֹּר וְקַנְמוֹן, כָּל מִינֵי בְּשָׂמִים אוֹי לִי בְּלִילוֹת וְאַבּוֹי לִי בְּיָמַיִם.”

(בית ופזמון ד') – הבית האחרון עוסק בגאולה העתידית בימות המשיח

”בְּאַבִּיב אֲגִיעַ” אבל בעת הגאולה, שחדש האביב הוא משל לגאולה,

שנאמר “היום אתם יצאים בחדש האביב” (שמות יג, ד), וכן רבי יהושע אומר: “בניסן נגאלו, בניסן עתידיו להגאל” (מסכת ראש השנה), אז **אגיע**:

”מֵאֲהָב פִּי כְּמֵה” בתחושת אהבה אל קודש-א-בריך-הוא בלב חדש

לחלוטין, כנבואת רמיהו (לא, לב): “נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה, והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם”, והשלום והשלום יהיו **פי כמה** משהיה בתקופת המלך שלמה שעליה נאמר: “איש תחת גפנו ותחת תאנתו” (מלכים א, ה, ה).

”אַלֶּיךָ עִם הַזְּמִיר” הזמיר הוא משיח בן-דוד, שעל דוד המלך נאמר

”נעים זמרות ישראל” (שמואל ב כג, א), והוא מחבר המזמורים התהלות התשבחות והתפלות. וכאשר משיח צדקנו יבוא, אז:

”וְאָנִי” עם ישראל,

”וְהוּא” משיח בן-דוד,

”וְאַחֲוֵי רַחֲמָה” השכינה הקדושה:

”אֵת שִׁיר הַשִּׁירִים נְטִירִי:” ונחזר לעבד בבית-המקדש כבימי שלמה.

ועד כה בקשנו והתפללנו על-ידי שיח שפתותינו, כשקראנו את פטום הקטרת ושרנו את פרשת הקטרת ופסוקי הקרבנות שחרית ומנחה, שהם יהיו תחליף לעבודת המקדש, שנאמר בהושע: “ונשלמה פרים שפתינו”¹⁶, אבל עתה נשוב לעבודה האמתית במקדש. וכשם ששיר השירים קדש קדשים, כך נזכה לראות את תפארת מקדשנו וכהן גדול נכנס ויוצא ביום הכפורים מקדש הקדשים ללא פגע. ונתחיל, כמובן, בהקטרת:

16. הושע יד, ג. והפניה: **נשלמה** (התמורה להקרבנות) **פריים** (קרבנות תהא על-ידי) **שפתינו** (תפלתנו).

"מור וקנמוז" נחמד עם "כל מיני בטימים" ואז יהיה

"אור לי בלילות" וחשף תגליות נהפך לאור גדול, ואור חדש על ציון

תאיר. הקב"ה מכנה בפי המקבילים **אור**, וכך נזכה לצפות בהתגלות זיו השכינה. נצא מצרה לרוחה, מאפלה לאורה, משעבוד לגאלה, ומחשף לאור. האור הגנוז התגלה, נחזר לעבודה היומית בבית המקדש, ולכן גם:

"זחג לי בטימים" נצא מגוון לשמחה ומאבל ליום טוב, כל יום יהפך לחג

ויהיה לי יום-יום חג ויום-יום, והימים יהיו בעלי משמעות אמתית במהרה בטימינו. יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו, שבינה בית המקדש במהרה בטימינו, ותן חלקנו בתורתך, וישם נעבדך בראה כימי עולם וכשנים קדמוניות, ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים.

לסכום

הוכח בזאת כי השיר "אחותי רחמה" נכתב בדיוק על-פי הקשר הישיר לספר הושע ולפי הנמשל הידוע והמפורסם של שיר השירים, בהם הקשר בין כנסת ישראל לקודש-א-בריך-הוא בא לידי בטוי בכמה זמנים: **בעבודת הבית בעבר** וביוחד בימי מלכותו של שלמה (בית ב'), **בגלות רומא הארצה** (בית א'), **באתחלתא דגאלה** בשיבת עם ישראל לארצו (בית ג'), **וביום הגאלה** בו נזכה למשיח צדקנו לבנין בית המקדש השלישי (בית ד').

היתכן לומר שכל מהלך השיר אקראי? מה הסבירות שכל מלה תמצא מדיקת על-דרך המקרה? ובכלל, כיצד העלו על דעתם החוקרים ששמו תצטט כלאחר-יד תבות משיר השירים או מי"ל גורדון ללא אמירה, משמעות ועמק?
התשובה הוכחה בבאורי זה: אין כאן נערה ששמה רחמה כדעת החוקרים, אין כאן אחות רחמניה ולא אכזבה מארץ-ישראל כדעת המפרשים. יש כאן שיר מפלא כשיר השירים, שכל אות ומלה בו משלבות היטב על-פי הפשט הרמז הדרש והסוד.

אכן יפה את, "אחותי רחמה", כמו פרד"ס.

ד"ר שגיא זקוסקי - מוזיקולוג, חוקר הזמר העברי

מרצה במכללה האקדמית "אחיה",
אדר תש"ף, מרץ 2020.

<https://www.shirhashirim.co.il>

© כל הזכויות שמורות לד"ר שגיא זקוסקי
אסור להעתיק, לשכפל, לצלם או לתרגם
ללא אשור בכתב מהמחבר.